

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА МЕТОДИКИ ІІ
ВИКЛАДАННЯ**

**КОНЦЕПТ УСПІХ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ
АВТОБІОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка ІV курсу 09-441 групи
Спеціальності 014.02 Середня освіта (Мова і
література англійська)
Освітньо-професійної (наукової) програми
«бакалавр»

Садонова Анастасія Русланівна

Керівник: доц. Москвичова О.А.

Рецензент: доц. Акішина М.О.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Поняття «концепт» та «концептуальна метафора» у руслі сучасних лінгвістичних досліджень.....	6
1.1. Провідні підходи до дослідження поняття «концепт» у лінгвістиці.....	6
1.2. Структура та типологія концептів.....	10
1.3. Концептуальна метафора як засіб осмислення концепту.....	18
РОЗДІЛ 2. Актуалізація концепту УСПІХ в англійськомовних автобіографічних творах.....	24
2.1. Номінативне поле концепту УСПІХ.....	24
2.2. Образно-асоціативний шар концепту УСПІХ в автобіографії А. Крісті «An Autobiography».....	33
2.3. Образно-асоціативний шар концепту УСПІХ в автобіографічному творі М. Тетчер «The Path to Power».....	40
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Основною тенденцією сучасної мовознавчої науки є її постійно зростаючий антропоцентризм, в результаті чого центр уваги дослідників поступово переміщується з власне мовних структур на мовну особистість. Одним із наслідків повороту лінгвістики в антропоцентричне русло став бурхливий розвиток лінгвокогнітивних дисциплін, основним завданням яких є вивчення процесів сприйняття інформації і її переробки людським мозком, а також зосередження сучасної лінгвістичної парадигми на когнітивних механізмах передачі інформації за допомогою мови. Одним з основних об'єктів дослідження у наукових доробках з когнітивної лінгвістики є концепт.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених ґрунтовному дослідженню концепту (С.О. Аскольдов-Алексєєв, А.П. Бабушкін, А. Вежбицька, В.І. Карасик, О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, Ю.С. Степанов, Г.Г. Слишкін та інші), на сьогоднішній день науковці продовжують дискутувати щодо його структури, класифікації та підходів до дослідження.

Актуальність роботи обумовлена загальним спрямуванням лінгвістичних студій на вивчення особливостей реалізації концепту як структури знань про дійсність та невід'ємну частину індивідуально-авторської картини світу в англійськомовних автобіографічних творах, де концепт відбиває не лише специфіку авторського світобачення, але й активізує значення та смисли, які є релевантними для суспільства загалом.

Мета дослідження полягає у виявленні вербальних особливостей ідентифікації концепту УСПІХ в англійськомовному автобіографічному дискурсі (на матеріалі автобіографій А.Крісті «An Autobiography» та М.Тетчер «The Path to Power»).

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- висвітлити провідні наукові підходи до вивчення поняття «концепт», його типології та структури;
- розкрити сутність поняття «концептуальна метафора»;
- встановити специфіку вербальної репрезентації концепту УСПІХ у текстах жіночих англійськомовних автобіографічних творів;
- виявити особливості актуалізації концепту УСПІХ у досліджуваних автобіографічних творах, реконструюючи його образно-асоціативний шар.

Об'єктом дослідження виступає концепт УСПІХ, вербалізований в англійськомовному автобіографічному дискурсі.

Предметом є особливості реалізації концепту УСПІХ англійськомовних автобіографічних творах.

Матеріалом дослідження слугували тексти англійськомовних автобіографічних творів М. Тетчер «The Path to Power» та А. Крісті «An Autobiography».

Мета, завдання, специфіка об'єкта та предмета дослідження обумовили використання таких **методів дослідження, як**: *deskриптивний метод* для опису характерних рис концепту і концептуальної метафори; *метод лінгвістичного спостереження* для інвентаризації, систематизації та класифікації лексичного матеріалу; *метод суцільної вибірки* лексичних одиниць із досліджуваного матеріалу; *метод інтерпретаційно-текстового аналізу* для встановлення засобів вербальної репрезентації концепту УСПІХ в жіночих англійськомовних автобіографічних творах; *метод семантичного аналізу* для розкриття семантики лексичних одиниць, які виступають вербальними репрезентантами концепту УСПІХ; *метод лінгвостилістичного аналізу* для виявлення тропів та фігур, що слугують засобами образної номінації досліджуваного концепту; *метод*

концептуального аналізу для реконструкції концептуальних схем, які лежать в основі розгортання концепту УСПІХ у жіночих англійськомовних автобіографічних творах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані на практичних заняттях з курсу «Інтерпретація художнього тексту», «Стилістика англійської мови», при написанні курсових та кваліфікаційних робіт.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ» ТА «КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА» У РУСЛІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1 Провідні підходи до дослідження поняття «концепт» у лінгвістиці

Термін «концепт» широко застосовується в різних наукових дисциплінах, зокрема в сфері когнітивної психології й когнітивної лінгвістики, що досліджують проблеми мислення, пізнання, зберігання й переробки інформації [19, с. 35].

Одним з перших у світовій лінгвістиці дослідженням концептів займався С.О. Аскольдов (Алексєєв). На думку вченого, концепт є розумовим утворенням, основною функцією якого є заміщення, оскільки він у процесі думки заміщає безліч предметів того самого роду. Концепт може заміщати як реальні предмети, так і окремі їх риси, характеристики, дії тощо [3, с. 269].

Попри вже досить тривалу традицію й істрію вивчення, у сучасній мовознавчій науці поняття концепту постає дискусійним.

Розбіжність точок зору лінгвістів щодо природи, функцій, ознак і властивостей концепту призводить до певної термінологічної розбіжності у позначенні ментальних утворень. Деякі науковці неправомірно ототожнюють термін «концепт» з такими поняттями як «стереотип», «архетип», «прототип», «ментефакт», «символ», «гештальт», «лінгвокультурема», «логоепістема» тощо [31, с. 47].

Сьогодні більшість дослідників цього феномену погоджуються, що концепт є багатошаровим мисленнєвим конструктом, який відображає процес пізнання людиною світу, її досвід та знання про все, що її оточує, зберігає відповідну інформацію. У процесі пізнавально-комунікативної практики концепт може набувати нових

концептуальних ознак, що призводить до збільшення його об'єму та уточнення або зміни змісту.

На сучасному етапі розвитку мовознавства існує два основних напрямів у дослідженні концептів: лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний. Як зазначає В.І. Карасик, ці підходи не є взаємовиключаючими, а лише підкреслюють різні аспекти формування концепту й розрізняються векторами стосовно індивіда: лінгвокогнітивний концепт – це напрямок від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний концепт – це напрямок від культури до індивідуальної свідомості [16, с. 163]. С.Г. Воркачов також вважає, що відмінності у вивченні концепту в цих двох підходах є досить умовними і пов'язаними не стільки із загальними завданням самих дисциплін, скільки з технікою виділення об'єкту дослідження та методикою його опису [9, с. 7].

Представники лінгвокогнітивного підходу (О.С. Кубрякова, В.М. Телія, О.О.Селіванова, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, А.П. Бабушкін, М.М. Болдирєв, М.В. Піменова та інші) вважають, що у концептах втілюються не лише поняття, але й знання людини про світ, певні асоціації, які викликає те чи інше слово, а також її особистісні переживання. Концепт, що народжується як образ у свідомості окремої людини, згодом абстрагується до різних уявлень і понять, узагальнюється і зберігається у культурній пам'яті етносу чи народу [27, с. 77; 39, с. 94–95].

У когнітології концепт розглядається як базова аксіоматична категорія, гіперонім термінів «поняття», «уявлення», «схема», «фрейм», «сценарій», «гештальт».

З.Д. Попова та Й.А. Стернін визначають концепт як глобальну розумову одиницю, що є квантом структурованого знання, ідеальною сутністю, що формується у свідомості людини в результаті безпосередніх операцій з предметами, з предметної діяльності, з

розумових операцій людини з іншими, існуючими у свідомості концептами – такі операції можуть призвести до виникнення нових концептів [30, с. 78–79]. Мова, таким чином, постає лише одним з засобів формування концептів у свідомості людини. Для ефективного формування концепту необхідним є також наочність, предметна діяльність та залучення почуттєвого досвіду. Тільки за умови сполучення різних видів сприйняття можливе формування повноцінного концепту у свідомості людини [30, с. 78].

О.С. Кубрякова під терміном «концепт» розуміє набір смислів, якими людина оперує у процесі своєї мовленнєвої діяльності та пізнання світу. Концепт, за О.С. Кубряковою, є одиницею свідомості та інформаційної структури, що відображає людський досвід; «оперативною одиницею пам'яті, всієї картини світу, квантом знання» [17, с. 90]. Інваріантними ознаками концепту дослідниця вважає такі: концепт є мінімальною одиницею людського досвіду в його ідеальному уявленні, що вербалізується за допомогою слова і має польову структуру; це основна одиниця обробки, збереження та передачі знань; концепту характерні гнучкі змістові кордони; концепт є соціальним, при цьому асоціативне поле обумовлює його прагматику; концепту властива культурна маркованість [18, с. 85].

А.П. Бабушкін потрактує концепт як «будь-яку дискретну змістовну одиницю колективної свідомості, що відображує предмет реального або ідеального світу і зберігається в національній пам'яті носіїв мови у вигляді вже відомого субстрату» [4, с. 29]. За словами дослідника, відображення оточуючого світу в свідомості людини здійснюється за допомогою когнітивних структур – концептів, різних за змістом, способом репрезентації та організації [4, с. 41]. Когнітивні параметри концепту можливо досліджувати за шляхом вивчення його лексикографічного тлумачення, оскільки результат пізнання дійсності міститься саме в значенні слів [4, с. 31].

Інший представник лінгвокогнітивного підходу, М.М. Болдирев, вважає, що концепти як елементи свідомості по відношенню до мови є досить автономними, оскільки люди часто використовують слова не на рівні їх значень, а на рівні тих смислів (концептів, концептуальних ознак), які вкладають у них окремі індивіди [7, с. 25–36]. Дослідник характеризує концепт як «квант знання», зорієнтований на відображення онтології світу у зв'язку з потребами соціальної дійсності [6, с. 22].

У лінгвокультурологічних дослідженнях (С.Г. Воркачев, В.І. Карасик, В.А. Маслова, А.М. Приходько, Г.В. Токарев, А. Вежбицька, Л.В. Міллер, Н.В. Шведова та ін.) концепт вивчається як феномен колективної свідомості, який фіксує ціннісні доміанти, що сприяють розумінню світу і людини і має унікальну етноспецифіку [10, с. 6].

В.І. Карасик визначає концепт як первинне культурне утворення, вираз об'єктивного змісту слів, що має сенс і тому транлюється в різні сфери буття людини, зокрема, в сфери понятійного, образного та діяльнісного освоєння світу [15, с. 106].

А. Вежбицька інтерпретує концепт як об'єкт ідеального світу, що має ім'я, визначається за допомогою набору семантичних даних та відображує культурні уявлення про оточуючу дійсність [8, с. 549].

В.А. Маслова розуміє концепт як обумовлений культурою елемент картини світу, що є значущим як для мовної особистості, так і для лінгвокультурної спільноти. Ключовими культурними концептами, на думку дослідниці, є такі абстрактні імена, як воля, батьківщина, доля, гріх тощо. Дослідження таких ключових концептів є актуальним, оскільки вони посідають одне з найважливіших місць у мовній свідомості будь-якого народу [24, с. 51].

А.М. Приходько зазначає, що поняття «концепт» можливо трактувати у гранично широкому і гранично вузькому розумінні. У вузькому значенні концепт постає як феномен життєвої філософії, як

буденний аналог світоглядних понять, що закріплені в лексиці природних мов і що забезпечують стабільність і спадкоємність духовної культури етносу, тобто як найважливіша культурно значуща категорія внутрішнього світу людини. У ще більш вузькому розумінні концепти витлумачуються як семантичні утворення, що стоять за словами, які не мають однослівних еквівалентів при перекладі іншими мовами [26, с. 85]. У широкому розумінні концепт інтерпретується як нашарування ціннісних конотацій на значення слова, тобто будь-який вербалізований зміст якоюсь мірою відзначений етнічною специфікою [31, с. 55–56].

Отже, екстраполюючи потрактування концепту у сучасній лінгвістичній парадигмі, висновуємо, що концепт постає складним ментальним утворенням, квантом знання, що відображає зміст усієї людської діяльності, є результатом зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини та вербалізується у слові, словосполученні, фразеологізмі й інших знакових формах.

1.2 Структура та типологія концептів

У результаті численних когнітивних та лінгвокультурологічних досліджень у сучасних лінгвістичних студіях розроблено низку наукових підходів до класифікації концептів, в основі яких лежать різні параметри. В основі кожної класифікації лежать різні параметри і характеристики концептів, вибір яких обумовлюється, в першу чергу, метою та завданнями, які ставить перед собою дослідник. Так, В.І. Карасик, беручи за основу класифікації культурну маркованість концептів, пропонує розрізняти такі їх типи:

1) етнокультурні концепти – ментальні утворення, які є актуальними для всієї етнокультури;

2) соціокультурні концепти, що є актуальними для окремої групи людей в межах певної лінгвокультури. Серед соціокультурних концептів

розрізняють концепти, що об'єднують великі групи людей за віковими, гендерними, освітніми, становими ознаками, та концепти, характерні для малих груп носіїв певної субкультури, наприклад, об'єднань за інтересами, родини тощо;

3) індивідуально-культурні концепти, які виражаються ключовими словами, властивими письменнику чи філософу; такі концепти визначають психотип особистості [16, с. 18].

А.Я. Гуревич пропонує розділяти культурні концепти на космічні (універсальні категорії культури, що пов'язані з філософськими категоріями часу, простору, руху) та соціальні (пов'язані з такими культурними категоріями як свобода, право, багатство, власність) [13].

Детальна та усестороння класифікація концептів з урахуванням їх лінгвокультурної специфіки розроблена у працях А.М. Приходька. Дослідник розрізняє дві основні групи концептів:

1) специфічні концепти, які мають прив'язку до певної (суб)культури – соціальної, етнічної, професійної, конфесіональної тощо. Наприклад, такі концепти як ЗАКОН, БАГАТСТВО, БІДНІСТЬ, АРИСТОКРАТ набувають різного значення у різних культурах або окремих соціальних об'єднаннях у межах одного культурного середовища [31, с. 49].

2) універсальні концепти, які характеризуються своєю загальністю, наднаціональним характером та загальнолюдською значимістю. Ця група концептів є неоднорідною, оскільки до неї входять як категоріальні (філософські та теософські), так і онтологічні (емоційні, біосоціальні, фізіологічні) ментальні утворення.

Лінгвокультурну специфіку універсальних концептів можна виявити лише за умови їх прив'язки до певного соціодискурсивного середовища. Часто такі концепти реалізуються в антиномічних парах, при цьому бінарна опозиція стає їх основною ознакою, що дозволяє

уточнювати їх діалектично (СУТНІСТЬ – ЯВИЩЕ, ВОЛЯ – НЕОБХІДНІСТЬ), теософськи (РАЙ – ПЕКЛО, ЖИТТЯ – СМЕРТЬ, ДОБРО – ЗЛО) або логічно (ПРИЧИНА – НАСЛІДОК) [31, с. 48].

Універсальні концепти включають такі класи:

1) Концепти логіко-філософського порядку – репрезентують наднаціональні цінності і поділяються на:

а) категоріальні концепти, що відбивають єдиний для всіх когнітивний процес і несуть інформацію про класи об'єктів на кшталт аристотелівських категорій РІЧ, КІЛЬКІСТЬ, ПРИЧИНА, ПРОСТІР, ЧАС;

б) теософські концепти, які мають абстрактну семантику, наприклад, БОГ, ВІРА, СВІТЛО і ТЕМРЯВА, ВІЧНІСТЬ, ГРІХ, ДОЛЯ, ДУША і ДУХ, ЖИТТЯ і СМЕРТЬ;

2) Концепти морально-етичного порядку – близькі за своєю суттю до теософських концептів, але на відміну від них відображають не лише загальні уявлення людства про моральні цінності (ДОБРО, ЗЛО, ГРІХ, НЕПРАВДА, ЧЕСТЬ), але й називають норми поведінки у світі та суспільстві, наприклад, ПРАВДА, СОВІСТЬ, ЧЕСТЬ;

3) Концепти телеономного порядку – відображають найвищі духовні цінності, втілюють моральний ідеал кожної людини. Поділяються на дві підгрупи:

а) власне телеономні концепти, наприклад, ЗДОРОВ'Я, ПРАВДА, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, УСПІХ, ДРУЖБА, СВОБОДА, ВОЛЯ;

б) емотивно-телеономні концепти, наприклад, РАДІСТЬ, ЩАСТЯ, ЛЮБОВ, КОХАННЯ;

4) Концепти антропоморфного порядку – відображають психічний і фізіологічний стан людини і поділяються на:

а) емоційні, наприклад, СПОКІЙ, ГНІВ, СТРАХ, РОЗЧАРУВАННЯ тощо;

б) фізіологічні, наприклад, СОН, ГОЛОД, СПРАГА, ДИТИНСТВО тощо;

в) фамільні, наприклад, ЧОЛОВІК, ЖІНКА, МАТИ, БАТЬКО, БРАТ, СЕСТРА, тощо;

г) біосоціальні, наприклад, ДІВЧИНКА, ПІДЛІТОК, ДОРОСЛИЙ тощо;

д) гендерні, наприклад, ЧОЛОВІК, ЖІНКА;

5) Концепти гуманітарного порядку – відображають місце і роль людини в лінгвокультурній і соціодискурсивній картині світу. Поділяються на такі групи:

а) соціо-універсальні, наприклад, ДРУГ, ВОРОГ, ГЕРОЙ, БОЯГУЗ, ХАЗЯЇН, РАБ;

б) етно-антропоморфні, наприклад, АРИСТОКРАТ, ВІДМІННИК, ДУРАК, МОЛОДЕЦЬ тощо;

в) етно-соціономні, наприклад, ЦАР, СУЛТАН, ГЕТЬМАН, КОЗАК тощо.

б) Концепти етно-психо-культурного порядку – відображають специфіку певної етнокультури, особливості національної психіки, наприклад, ПАСХА, РІЗДВО, ДІМ, ЮРТА, ЦЕРКВА, МЕЧЕТЬ тощо [31, с. 51–57].

За класифікацією А.М. Приходька концепт УСПІХ входить до класу концептів телеономного порядку, підкласу власне-телеономних концептів.

Окрему групу складають концепти, які відіграють, на думку дослідників, найважливішу роль у певній культурі. Такі концепти у лінгвістичних доробках позначаються термінами: «константи культури» у Ю.С. Степанова, «телеономні (смісложиттєві) концепти» у С.Г. Воркачова, «культурні домінанти» в роботах В.І. Карасика. Константи культури – це сконцентроване вираження характерних рис певної етнолінгвокультури, телеономні концепти об'єднують найвищі людські цінності (наприклад, ЛЮБОВ та ЩАСТЯ – типові смісложиттєві концепти будь-якої культури), культурні домінанти частково

перетинаються з константами культури, але основна увага при цьому акцентована на соціально-групових цінностях [38].

Д.С. Лихачов, враховуючи приналежність концептів до сфери знання, яку вони обслуговують (їх соціологічний аспект), класифікує їх таким чином: універсальні концепти (наприклад, ЖИТТЯ, СМЕРТЬ тощо), етнічні (наприклад, БАТЬКІВЩИНА, ІНТЕЛІГЕНЦІЯ тощо), групові (наприклад, СЦЕНА для акторів і для глядачів), індивідуальні (залежать виключно від особистого досвіду, системи цінностей, рівня освіти, вихованості, культури тощо окремої людини) [21, с. 280–287].

З урахуванням типу тексту, в якому об'єктивується той чи інший концепт, С.О. Аскольдов (Алексеев) розмежовує їх на пізнавальні і художні: пізнавальні концепти властиві науці, а художні – мистецтву. Художні концепти є поєднанням понять, уявлень, почуттів, емоцій, іноді навіть вольових проявів, тому вони, на думку дослідника, дають значно більше інформації, ніж пізнавальні [3, с. 275–279].

В.А. Маслова, екстраполюючи ідеї С.О. Аскольдова, виділяє ті характеристики художніх концептів, які не властиві для концептів пізнавальних, зокрема, асоціативність, розкриття образів та різних емотивних смислів тяжіння до образів, здатність включати їх у себе [25, с. 34–35].

Як зазначає В.В. Щербицька, художній (текстовий) концепт характеризує авторський вибір концептуальних пріоритетів і формує індивідуально-авторську картину світу в художньому творі, тому при дослідженні автобіографічних текстів саме цей різновид концепту має бути об'єктом концептуального аналізу. Художні (текстові) концепти, вербалізовані в автобіографічному творі, слугують відображенням характерних рис авторської індивідуальності, як ментально-психологічної, так і фізіологічної (концепт містить у собі ознаки впливу статі автора) [42, с. 67].

За критерієм вираженості у мові, характеру об'єктивованості розрізняють концепти:

1) вербалізовані, які мають регулярні, загальноприйняті й зрозумілі мовні засоби вираження;

2) невербалізовані (лакунарні), які вербалізуються лише за допомогою непрямих засобів номінації, оскільки у мові відсутні стандартні засоби їх об'єктивації [30, с. 120].

За способом мовної репрезентації розрізняють концепти лексичні (об'єктивуються одним словом), фразеологічні (об'єктивуються значенням фразеологічної одиниці), граматичні (вербально представлені в граматичних формах, категоріях, синтаксичних структурах), текстові (об'єктивуються цілим текстом) [6, с. 43].

Досить поширеною та обґрунтованою є класифікація концептів за способом ментальної репрезентації, згідно якої дослідники розрізняють:

1) концепти-поняття, що відображають суттєві ознаки об'єкта, вербалізуються переважно термінологічною лексикою або лексемами з раціональною семантикою [7, с. 36; 30, с. 118];

2) концепти-фрейми, що представляють об'ємне уявлення про об'єкт, сукупність знань або уявлень про нього [14; 30, с. 119];

3) концепти-сценарії, що містять сенси розвитку, руху, динаміки [1, с. 192; 4, с. 54];

4) концепти-гешталти – цілісні, комплексні ментальні структури, що упорядковують знання про окремі характеристики об'єкта або явища [6, с. 38; 41];

5) прототипи – категоріальні концепти, що відображають знання, уявлення про типового представника будь-якої категорії об'єктів або явищ [4, с. 63; 6, с. 37];

б) концептосхеми – концепти, що об'єктивуються номінативними одиницями з просторовими семами [4, с. 20; 6, с. 44].

Неоднозначним є питання й щодо структури концепту. Більшість науковців погоджуються, що концепт є ментальним утворенням, що має складну структуру, однак думки щодо кількості її компонентів і їх назви різняться. Так, теорія концепту як складного ментального утворення, що має двошарову структуру, розроблена О. Макаровською. Дослідниця виділяє у структурі концепту понятійний і концептний компоненти, перший з яких відбиває знання, отримані в результаті категоризації пізнаваних об'єктів, а другий – свідчення та погляди, що акумулюють результати ментально-когнітивних і емотивних процесів, спрямованих на пізнання світу, й особливості національного світовідчуття [23, с. 4].

В.І. Карасик пропонує розглядати трьохкомпонентну модель концепту, що включає фактуальний (понятійний), образний і ціннісний складники [16].

Г.Г. Слишкін, послуговуючись моделлю концепта В.І. Карасика, уточнює і деталізує її. У теорії дослідника в ціннісному компоненті раховуються аспекти оціночності й актуальності; фактуальний компонент включає інформаційні сукупності трьох видів – буденне знання, втілене в мовних дефініціях, елементи наукового знання та загальної ерудиції, стереотипні й прототипні структури; образний компонент включає дві групи елементів – внутрішні форми мовних одиниць і образи, або асоціації, закріплені в авторських або фольклорних прецедентних текстах [36, с. 34–35].

А.М. Приходько у структурі концепту також виділяє три складові: понятійний субстрат, що є основою концепту, перцептивно-образний адстрат (надбудова-1) і ціннісний (валоративний) епістрат (надбудова-2) [31, с. 57]. На думку дослідника, ціннісний епістрат є найголовнішою складовою концепту, оскільки він реалізується в єдності трьох начал концепту: 1) етнопсихологічного, що є конгломератом знань, образів і асоціацій, які викликаються у свідомості людини завдяки її належності до певної етнічної спільноти; 2) соціодискурсивного, що є

функціональним прошарком концепту обумовленим тими знаннями, образами й асоціаціями, що складають життєвий світ людини в контексті комунікативної культури суспільства; 3) лінгвокультурного – знань, образів та асоціацій, що нашаровуються на поняття через знаковий код мови [31, с. 56–66].

Теорія трикомпонентної структури концепту підтримується й у наукових доробках В.А. Маслової, яка у складі концепту виділяє ціннісний, фактуальний і образний елементи. При цьому дослідниця зазначає, що у складі будь-якого концепту наявний певний значеннєвий зміст, оцінка, ставлення людини до того чи іншого відображуваного об'єкта й ряд інших компонентів, зокрема, загальнолюдський (універсальний), національно-культурний, соціальний, груповий, індивідуально-особистісний [25, с. 42].

В.Г. Ніконова, досліджуючи художні концепти, також розглядає їх тришарові моделі, що складаються з предметно-почуттєвого, образно-асоціативного і смислового шарів. У концепції дослідниці кожен із трьох шарів має різну структуру: предметно-почуттєвий структурується за допомогою фреймів або пропозицій, образно-асоціативний – через концептуальні тропи, смисловий – у вигляді польових структур [28, с. 234–318].

Існує й інший погляд на структуру концепту, зокрема О.О. Селіванова, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, А.В. Рудакова вважають, що структура концепту подібна до будови семантичного поля, тобто має ядерно-периферійний принцип організації.

О.О. Селіванова вважає, що ядру характерна пропозиційна (відносно істинна, несуперечлива) інформація, а периферії – асоціативно-термінальна (метафорична) і модус – оцінно-емотивний компонент [33, с. 47].

Й.А. Стернін пропонує досліджувати концепти, описуючи їх ядро та інтерпретаційне поля. У розробленому ним алгоритмі вивчення

концептів опис ядра передбачає аналіз семантики імені концепту, його синонімів, симілярів, антонімів, дослідження сполучуваності лексем, використання експериментальних психолінгвістичних методів. Дослідження інтерпретаційного поля здійснюється шляхом виявлення різних визначень, тлумачень, відображених у пареміях, афоризмах, притчах та інших більших за обсягом публіцистичних, художніх і наукових текстах [37, с. 62–63].

А.В. Рудакова розробила польову модель концепту, компонентами якої є ядро (загальнонародна, групова або індивідуальна прототипна одиниця), базові навколоядреневі шари, розташовані за принципом від менш до більш абстрактних, та інтерпретаційне поле концепту, що містить оцінки й трактування змісту ядра концепту національною, груповою й індивідуальною свідомістю [32, с. 51].

Таким чином, у сучасній лінгвістиці існують різні підходи до класифікації концептів і визначення їх структури. Спираючись на класифікацію концептів, запропоновану А.М. Приходько, відносимо концепт УСПІХ до концептів телеономного порядку, підкласу власне-телеономних концептів, які втілюють найвищі духовні цінності та моральні ідеали. Оскільки досліджуваний концепт об'єктивується в англійськомовних літературних автобіографічних текстах, розглядаємо його як лексичний, вербалізований художній концепт, структурна модель якого включає предметно-почуттєвий, образно-асоціативний і смисловий шари.

1.3 Концептуальна метафора як засіб осмислення концепту

Метафора як лінгвістичний та ментальний феномен завжди перебувала у центрі уваги дослідників. На зламі ХХ-ХХІ століть у зв'язку з поворотом лінгвістичної парадигми у когнітивно-дискурсивне русло метафора почала вивчатися вченими-мовознавцями як складне

багатофункціональне явище у різних аспектах (логіко-філософському, семіотичному, семантичному, стилістичному, ономазіологічному та інших).

Серед нових напрямів дослідження метафори одним із найбільш важливих для сучасної науки стала теорія концептуальної метафори, основоположниками якої були американські учені Дж. Лакофф і М. Джонсон [20; 48; 49].

Більшість людей сприймає метафору як інструмент поетичної уяви та риторичних надмірностей, частину якоїсь особливої, а не повсякденної мови. Крім того, метафора традиційно розглядається як власне мовна характеристика, пов'язана скоріше зі словами, аніж з мисленням і діяльністю. Саме тому більшість людей вважає, що вони прекрасно обходяться без метафор. Всупереч цій думці дослідники Дж. Лакофф та М. Джонсон виявили, що метафора пронизує повсякденне життя людей, їх мову, мислення і діяльність. Вони стверджують, що людська повсякденна понятійна система, в рамках якої ми думаємо і діємо, по своїй суті є метафоричною [20, с. 25].

За твердженням Дж. Лакоффа та М. Джонсона за звичайних обставин концептуальна система не усвідомлюється і про більшість дрібниць, які ми робимо кожен день, ми просто не думаємо, і робимо їх більш-менш автоматично за певними схемами [20, с. 26].

Концепти, які керують нашим мисленням, – не просто породження розуму. Вони впливають на нашу повсякденну діяльність, аж до самих тривіальних деталей. Наші концепти структурують наші відчуття, поведінку, наше ставлення до інших людей. Тим самим наша концептуальна система відіграє центральну роль у визначенні реалій повсякденного життя. М. Джонсон та Дж. Лакофф припускають, що наша концептуальна система в значній мірі метафорична, й тому тоді те, як ми думаємо, те, що дізнаємося з досвіду, і те, що ми робимо щодня, має саме безпосереднє відношення до метафори [20, с. 25]. Таким чином,

вони вводять і обґрунтовують термін «концептуальна метафора» [20, с. 389], який у трактуванні дослідників, дозволяє розмежувати мовні засоби вираження і когнітивні процеси, що лежать в основі цього виду метафор, тобто розуміння одного явища (або сфери діяльності) у термінах іншого.

Згідно до теорії концептуальної метафори в основі метафоризації лежить процес взаємодії між структурами знання двох концептуальних доменів – царини-джерела і царини-мети. Царина-мети зазвичай представлена менш зрозумілим концептом, що пояснюється за допомогою цілеспрямованої метафоричної проекції на неї добре відомого людині концепту царини-джерела. Основою знань, які складають обидві царини, виступає досвід безпосередньої взаємодії людини з оточуючим її світом, в першу чергу фізичний досвід, який організовує категоризацію дійсності, у вигляді простих когнітивних структур – «схем-образів» [35].

Оскільки теорія концептуальної метафори розроблялась різними ученими існує певна розбіжність у термінології. У наукових доробках різних науковців сутність, яка осмислюється за допомогою метафори, окрім терміну «царина мети», може називатися концептуальним референтом, цільовим концептом (target concept), цільовим доменом (target domain). Сутність, яка залучається до порівняння називається відповідно цариною джерела, концептуальним корелятом, вихідним концептом / доменом, концептом-/доменом-донором (source concept / domain). Спільні ознаки, що об'єднують обидві царини (домени) утворюють зону перехресного мапування (cross-mapping). Декілька концептуальних корелятів, за допомогою яких осмислюється референт утворюють діапазон метафори (range of metaphor). Один корелят може бути полем для осмислення декількох референтів. Група концептуальних референтів, які співвідносяться з одним і тим самим

концептуальним корелятом, формує спектр метафори (scope of metaphor) [5, с. 23].

Дж. Лакофф вважає, що найбільш суттєві метафори засновані на фізичному досвіді, тому у різних мовах існують одні і ті ж концептуальні метафори [20, с. 11]. Р. Гібс, у свою чергу, стверджує, що люди сприймають власне тіло як вмістилище і тому, відповідно, метафора базується на емпіричній мотивації [45, с. 310]. Мається на увазі, що деякі концептуальні метафори і їх відповідні лінгвістичні тлумачення можна віднайти у багатьох культурах та мовах завдяки біологічній та фізіологічній подібності емпіричного досвіду, який організм людини здатен засвоїти.

У результаті аналізу найбільш розповсюджених когнітивних метафоричних моделей М. Джонсон та Дж. Лакофф класифікували їх таким чином:

- орієнтаційні метафори, які основані на просторових поняттях та відношеннях і задають людині знайомі просторові орієнтири «верх – низ», «всередині – зовні», «глибокий – мілкий», «центральний – периферійний», «передня сторона – задня сторона». Цей тип когнітивних метафор не є довільним, він ґрунтується на життєвому досвіді людини та культурі, в контексті якої він розглядається. Різний фізичний і культурний досвід людей може призводити до того, що розуміння одних і тих самих абстрактних понять різнитися;

- онтологічні метафори, котрі проєктують на властивості предметів, що нас оточують (наприклад, твердість, крихкість тощо) на абстрактні поняття, визначаючи таким чином їх зовнішні обриси та фізичну природу. Зазначений тип когнітивних метафор також ґрунтується на індивідуальному досвіді людини пов'язаному, в першу чергу, з фізичними об'єктами;

- структурні метафори, які структурно описують абстрактні поняття у термінах конкретних, знайомих людині з її досвіду явищ.

Вони дозволяють порівнювати концепти, рахувати їх і створювати нові [20, с. 97].

Когнітивна типологія заснована на функціональному критерії, проте поняття функції перекладається в іншу площину – метафора обслуговує не власне мовні (комунікативні), але розумові процеси. У рамках типології враховується змістовний критерій, оскільки мова йде про взаємодію структур знань. І в цьому випадку, як ми бачимо, спостерігається зміщення акценту: аналізу піддається не трансформація лексичного значення, але взаємодіючі семантичні області. І нарешті, відзначається значимість структурного критерію, який трактують як взаємодію не мовних структур, а структур знання / досвіду [12, с. 530].

Теорія концептуальної метафори, започаткована Дж. Лакоффом та М. Джонсоном, викликала інтерес учених по всьому світу і отримала широке застосування у світовій науці. Її подальшою розробкою у своїх наукових доробках займалися такі дослідники як М. Тернер і Ж. Фоконьє [43; 44], Дж. Греді [46], Л. Річі [51], Т.С. Кун [47], Е. МакКормак [50], Дж. Гіббс [45], Л.І. Белєхова [5], Н.Д. Арутюнова [2] та інші.

Теорія концептуальної метафори дала поштовх розвитку нових наукових підходів, один з яких – теорію концептуальної інтеграції (блендінгу) – розробили у своїх наукових доробках М. Тернер і Ж. Фоконьє [44]. Зазначена теорія також здобула всесвітнє визнання серед когнітивістів і активно застосовується в наукових розвідках у сфері когнітивної лінгвістики.

М. Тернер і Ж. Фоконьє припустили, що метафоризація не обмежується проекцією зі сфери царини-джерела на царину-мети, а включає в себе складні динамічні процеси інтеграції, які створюють нові змішані ментальні простори. Останні здатні в процесі концептуальної інтеграції вибудовувати нову структуру знання.

Дослідники запропонували замість загальноприйнятої двокомпонентної моделі концептуальної метафори власну модель, яка включає декілька просторів (many-space model). На їх думку, одновекторна метафорична проекція зі сфери царини-джерела на царину-мети є лише частиною більш складного і динамічного комплексу процесів.

Як альтернативу двом царинам в теорії Дж. Лакоффа і М. Джонсона, М. Тернер і Ж. Фоконьє пропонують вивчати явище концептуальної метафори в рамках як мінімум чотирьох ментальних просторів: вхідні ментальні простори (input spaces), спільний простір (generic space) та інтегрований простір або бленд (blended space / blend). У зазначених ментальних просторах проекція може відбуватися у всіх напрямках.

Вхідні ментальні простори є відповідниками царини-джерела та царини-мети в теорії Дж. Лакоффа і М. Джонсона, однак в теорії концептуальних інтеграції їх кількість може бути більшою, ніж два. Спільний простір є основою метафоризації і містить фрейми і схеми, які є в кожному з вхідних просторів. В інтегрованому просторі відбувається змішання деталей вхідних просторів, у результаті якого утворюється нова концептуальна структура.

Отже, концептуальна метафора є способом осмислення однієї галузі знань крізь призму іншої, що є результатом когнітивних процесів переробки та трансформації, переданої семантикою мовних одиниць. Концептуальні метафори формуються не в мові, а в мисленні і можуть бути реконструйовані на основі як тропів, так і необразної лексики.

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ УСПІХ В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ АВТОБІОГРАФІЧНИХ ТВОРАХ

Концепт УСПІХ відноситься до універсальних телеономних концептів англійськомовної культури, що об'єднують найвищі людські цінності. Він містить комплекс буденних уявлень про успіх, специфіка якого обумовлюється єдністю етнокультурного, соціокультурного та індивідуального досвіду мовця про це явище.

Для аналізу було обрано автобіографічні твори двох всесвітньо відомих жінок ХХ століття, уродженок Великої Британії – письменниці й драматурга Агати Крісті та політичного діяча Маргарет Тетчер.

2.1 Номінативне поле концепту УСПІХ

Питання щодо зв'язку концепту з вербальними засобами вираження досліджується практично у всіх лінгвокогнітивних і лінгвокультурологічних розвідках, однак, як зазначає С.Г. Воркачов, єдності в поглядах щодо конкретних значущих одиниць мови, з якими співвідноситься концепт, у лінгвоконцептологів поки що немає [11, с. 68]. Більшість дослідників до мовних засобів актуалізації концептів відносять синоніми, антоніми, тропи та фігури мовлення, типові синтаксичні позиції, фразеологічні одиниці. Для позначення усієї сукупності мовних засобів репрезентації концепту у певний період розвитку суспільства в лінгвістиці дослідники послуговуються терміном «номінативне поле концепту» [30, с. 47]. Слідом за Й.А. Стерніним та З.Д. Поповою, до мовних засобів, які формують номінативне поле концепту належать його прями та похідні номінації, однокореневі слова, контекстуальні синоніми, фразеологізми.

Побудова номінативного поля концепту передбачає установлення та опис сукупності мовних засобів, які номінують концепт і його окремі ознаки. Існує два способи реконструкції номінативного поля концепту:

1) побудова лише ядра номінативного поля концепту шляхом виявлення тільки прямих номінацій (ключового слова (імені концепту), його системних, okazіональних та індивідуально-авторських синонімів);

2) описі не лише ядра та периферії номінативного поля концепту. Периферія номінативного поля включає усі доступні номінації різновидів денотату концепту (гіпонімів імені концепту) і найменувань різноманітних окремих ознак концепту, у тому числі й паремії, афоризми, фразеологізми тощо, які трапляються в різних ситуаціях його обговорення [30, с. 125].

Аналіз вербальних репрезентантів концепту УСПІХ на матеріалі автобіографічних творів А. Крісті та М. Тетчер дав змогу виявити ряд номінативних одиниць, що вербалізують досліджуваний концепт, формуючи ядро та периферію його номінативного поля.

Ядро номінативного поля концепту УСПІХ встановлюємо шляхом синонімічного розширення ключового слова-репрезентанта на основі аналізу лексикографічних джерел і вилучених з проаналізованих автобіографічних творів контекстів, у яких досліджуваний концепт номінується.

Ключовим словом-репрезентантом концепту було обрано лексему *success*, оскільки вона є найбільш часто вживаною у проаналізованому фактичному матеріалі, стилістично нейтральною і має найбільш узагальнену з-поміж її синонімів семантику, наприклад:

I didn't even notice that there was a clause binding me to offer him my next five novels, at an only slightly increased rate of royalty. To me it was success, and all a wild surprise [56];

So when, the following day, I was asked to comment on the result I smiled and raised two fingers, unfortunately the wrong way round, which was

taken by delighted cameramen as an expression of lighthearted if vulgar contempt for the Labour Party rather than satisfaction with our own success [57].

До ядра номінативного поля концепту УСПІХ у проаналізованих автобіографічних текстах також входять системні, оказіональні та індивідуально-авторські синоніми ключового слова-репрезентанта.

З метою виявлення системних синонімів лексичної одиниці *success* в англійській мові був здійснений її дефініційний аналіз, у результаті якого виявлено, що зазначена лексема у сучасних лексикографічних джерелах [52; 53; 54; 55] має чотири лексико-семантичні варіанти, кожен з яких має власний синонімічний ряд:

1) у значенні «успіх, процвітання» синонімами є: *prosperity, riches, fortune, luck, wealth, fame, eminence, ascendancy, affluence, opulence*;

2) у значенні «удача, великий успіх» синонімами є: *hit, winner, smash* (informal), *triumph, belter* (slang), *sensation, sell-out, wow* (slang), *best seller, market leader, smash hit* (informal), *box office success*;

3) у значенні «знаменитість» синонімами є: *big name, star, hit* (informal), *celebrity, sensation, megastar* (informal), *V.I.P.*;

4) у значенні «перемога» синонімами є: *victory, triumph, positive result, favourable outcome, successfulness*.

З-поміж перерахованих номінативних одиниць лексема *success* характеризується найбільшим семантичним обсягом, тому є домінантою відповідного синонімічного ряду й іменем концепту УСПІХ.

Серед перерахованих лексем, що входять до синонімічного ряду імені досліджуваного концепту, до ядра його номінативного поля відносимо лексеми, які часто трапляються у проаналізованих автобіографічних текстах і є прямими загальноживаними парадигматичними номінаціями концепту УСПІХ, зокрема, це лексичні одиниці *succeed, successful* і *successfully*, номінації, значення яких є

більш вузькими у порівнянні з ключовим словом, його гіпоніми, наприклад:

And so I got to the Savoy and said to myself: 'This is Agatha pretending to be a successful author' [56];

I fought hard to have an unqualified commitment to raising the school leaving age to sixteen inserted into the manifesto, and succeeded against some doubts from the Treasury team [57];

Sitting there and looking round, Max told me a little more about himself, his life, and the luck he had had in getting the job with Leonard Woolley, just as he was leaving the University [56];

It has created political and legal institutions which have extended personal freedom, generated economic ideas and structures which promote prosperity [57].

Окрім зафіксованих у лексикографічних джерелах синонімів ключового слова-репрезентанта концепту УСПІХ, у проаналізованих автобіографічних текстах виявлено також його контекстуальні синоніми, які є складниками ядра досліджуваного номінативного поля, наприклад:

I found myself short-listed, and was asked to go to Dartford itself for a further interview. Finally, I was invited to the Bull Hotel in Dartford on Monday 31 January 1949 to address the Association's Executive Committee of about fifty people [57].

У наведеному фрагменті автобіографії М. Тетчер вербалізатором концепту УСПІХ є лексема *short-listed* 'такий, що знаходиться в короткому списку, в списку обраних', оскільки у даному контексті вона слугує контекстуальним синонімом імені досліджуваного концепту *success*.

У іншому фрагменті зазначеного автобіографічного тексту контекстуальними синонімами лексеми *success*, як ключового вербалізатора досліджуваного концепту, виступають лексичні одиниці

worthwhile ‘вартий уваги; такий, що має результат’ та *well attended* ‘добре відвідуваний’:

I felt that our hard work had been worthwhile when I heard the result at the count in the local grammar school. I had cut the Labour majority by 6,000 [57].

My own public meetings were also well attended. It was not unusual for the doors of our hall to be closed twenty minutes before the meeting was due to start because so many people were crowding in [57].

Таким чином, до ядра номінативного поля концепту УСПІХ в автобіографічних творах А. Крісті та М. Тетчер входять: ключове слово-репрезентант концепту (*success*), його деривати (*succeed, successful, successfully*), гіпоніми (*luck, prosperity* тощо), його контекстуальні синоніми.

Периферію номінативного поля концепту УСПІХ у проаналізованих автобіографічних текстах формують лексичні одиниці, які актуалізують на мовному рівні його окремі когнітивні ознаки, допомагаючи, таким чином, краще розкрити зміст концепту і змальовуючи авторське сприйняття цього феномену в різних життєвих ситуаціях.

Зона ближньої периферії номінативного поля досліджуваного концепту в автобіографічних творах А. Крісті та М. Тетчер є досить обширною. До неї входить декілька груп мовних репрезентантів досліджуваного концепту.

До другої групи номінативних одиниць, які входять до ближньої периферії номінативного поля концепту УСПІХ, відносимо усталені вирази зафіксовано у лексикографічних джерелах [52; 53; 54; 55], які вживаються для номінації феномену успіху. Такі номінативні одиниці досить часто вживаються в проаналізованих автобіографічних текстах, що свідчить про їх важливість у системі англійської лінгвокультури. Зокрема, у проаналізованих творах для опису власного успіху авторками

вживаються такі усталені вирази: *stroke of luck, stop at nothing, to bear fruit, bonny fighter, the sky's the limit, bring to feet, key to success, high life, high point of life* тощо. Наприклад:

It always seems to be the pattern of life that all the bad things and all the good things come together. I had my stroke of luck with The Evening News, now Archie was to have his [56];

It must have been about then that my sister Madge and I had a discussion which was to bear fruit later [56];

What kind of leadership Mrs Thatcher will provide remains to be seen... But one thing is clear enough at this stage. Mrs Thatcher is a bonny fighter [57];

She was a fiery, vivacious redhead and perhaps the star woman politician of the time. She had brought the Tory Conference to its feet with a rousing right-wing speech in 1946 [57];

Readers made the acquaintance of new household names like Lady Docker, Aristotle Onassis and Stavros Niarchos; and Monte Carlo once again became a synonym for high life [57].

Третя група лексичних одиниць, що формують ближню периферію номінативного поля концепту УСПІХ, включає лексеми, які є різнокореневими зі словами ядреневої зони, однак поєднанні з ними ключовою архісемою «успіх», так, у наведеному нижче фрагменті автобіографії М. Тетчер вербалізаторами концепту УСПІХ є лексеми *authority* ‘авторитет, влада, вплив’ та *achievements* ‘досягнення’:

From my point of view, however, at least as important as the discussion was the fact that by inviting me down with my officials Ted implied that there was no intention to move me from Education in the foreseeable future. This was a useful, indeed – facing the problems I did – a vital reinforcement for my authority. Ted went on a few days later in the House to list my achievements [57].

У проаналізованому фактичному матеріалі у якості вербального репрезентанта досліджуваного концепту авторки досить часто використовують номінацію *career* ‘кар’єра’, яка також має спільну з іменем концепту ключову архісему «успіх», наприклад:

And so it was that I started on my long career; not that I suspected at the time that it was going to be a long career [56];

I knew that I also wanted a career <...> Indeed, I needed a career because, quite simply, that was the sort of person I was. And not just any career. I wanted one which would keep me mentally active and prepare me for the political future for which I believed I was well suited [57].

У проаналізованих автобіографічних текстах трапляються й інші лексичні одиниці, які вживається у значенні «успіх», наприклад, у проілюстрованих нижче контекстах, такими є іменник *status* і прикметник *star*:

*In these circumstances we felt that I had little to gain from debates with the other candidates. But a slight stir was created when I decided not to appear on *Panorama* with them. They went ahead without me. But this was *Hamlet* without a Princess. It merely emphasized my status as the front-runner [57].*

She was a fiery, vivacious redhead and perhaps the star woman politician of the time [57].

До ближньої периферії номінативного поля концепту УСПІХ відносимо також формульні вирази – група слів, що регулярно зустрічається в тих же метричних умовах і вживається для вираження тієї чи іншої суттєвої (важливої) ідеї [22, с. 14]. Структура формульних виразів умотивована семантичною інтеграцією, схожістю і паралелізмом [40, с. 120–123]. У проаналізованих автобіографічних текстах компонентом таких формульних виразів є пряма номінація (ім’я) досліджуваного концепту (*success*), наприклад, *failure and success, failure or success*:

'I've often wondered,' I said. What actually is the border between failure and success? [56];

Coffee would arrive, there would be more conversation on travel, the general state of politics, failure or success of crops [56];

There were some difficult discussions in Cabinet with Alec Douglas-Home defending the policy courteously and Ted exercising a rigid determination to control an issue which – as he saw it – would determine the success or failure of our whole economic strategy [57].

До зони ближньої периферії досліджуваного концепту входить також група його вербальних репрезентантів в англійськомовних автобіографічних текстах, що представлена атрибутивними номінаціями. В семантиці таких номінативних одиниць сема «успіх» не є превалюючою, однак у проаналізованих творах вони дають змогу краще розкрити суть досліджуваного явища, експлікують його окремі когнітивні ознаки, властивості, характерні риси. Такими номінативними одиницями у проаналізованому фактичному матеріалі, наприклад, є *unbelievable, excessively, complete, enormously, quite, real* тощо:

I began to appreciate time. There is nothing more wonderful to have in one's life, than time. I don't believe people get enough of it nowadays. I was excessively fortunate in my childhood and youth, just because I had so much time [56].

It soon became clear that the humanitarian effort could not enjoy long-term success without a return to civil order. But there seemed no internal force able to supply this [57].

Зона дальньої периферії номінативного поля концепту УСПІХ сформована на основі аналізу виявлених в автобіографічних творах А. Крісті та М. Тетчер тропів і художніх зворотів, пов'язаних з понятійним змістом досліджуваного концепту.

Переважна частина номінативних одиниць, які формують дальню периферію номінативного поля досліджуваного концепту в

проаналізованих автобіографічних текстах, представлена метафоричними номінаціями, які розкривають сутність одного предмета чи явища через особливості іншого.

У ході проведеного аналізу виявлено, що виокремлені з досліджуваного матеріалу слова або конструкції, які мають метафоричне значення, приписують поняттю «успіх» властивості або характерні риси:

→ будівлі, наприклад:

'I understand that you're still looking for a candidate at Dartford?'

<...>

'That's right. Any suggestions?'

'Well, there's a young woman, Margaret Roberts, that you might look at. She's very good.'

'Oh, but Dartford is a real industrial stronghold. I don't think a woman would do at all.' [57];

He had built his career on giving the trade unions whatever they wanted [57];

→ речовин, наприклад:

Nowadays there are still shies, but the coconuts are so arranged in a kind of saucer that nothing but the most stupendous mixture of luck and strength would topple one <...> It is not, mind you, a recipe for complete success [56];

One measure of an economy's success – and of course the most politically sensitive one as well – is its capacity to create new businesses and new jobs [57];

→ творів мистецтва, наприклад:

My grandfather had spent the last years of his life going to and fro between his business in New York and its English branch in Manchester. His had been one of the 'success stories' of America. A poor boy from a family in Massachusetts, he had come to New York, been engaged more or less as an office boy, and had risen to be a partner in the firm [56].

Отже, зону ближньої периферії концепту УСПІХ в автобіографічних творах А. Крісті та М. Тетчер складають такі групи його вербальних репрезентантів, як усталені вирази, лексеми, які є різнокореневими з вербалізаторами ядреневої зони, однак поєднанні з ними ключовою архісемою «успіх», «формульні вирази» з компонентом *success*, атрибутивні номінації, які експлікують окремі когнітивні ознаки досліджуваного феномену. До зони дальньої периферії номінативного поля концепту УСПІХ у досліджуваних текстах входять метафоричні номінації, пов'язані з понятійним змістом досліджуваного концепту.

2.2 Образно-асоціативний шар концепту УСПІХ в автобіографії А. Крісті «An Autobiography»

Як зазначалося вище, концепт УСПІХ має тришарову структуру, що репрезентована його предметно-почуттєвим, образно-асоціативним і смисловим шарами. Образно-асоціативний шар – це набір концептуальних тропів, що семантично різноманітно «одягають» предметно-почуттєвий шар, виражаючи індивідуально-авторські асоціації та передаючи інформацію не денотативного, узуального, а скоріше конотативного, асоціативного типу [29, с. 277].

Концепти мають особливу схильність «обростати» у мовній свідомості образно-метафоричними асоціаціями [31, с. 113], що дозволяє порівняти їх з природними та абстрактними явищами, предметами, станом людини, діяльністю людини. У такий спосіб концепт УСПІХ осмислюється за допомогою інших концептів, утворюючи концептуальні метафори, які формують образно-асоціативний шар зазначеного концепту.

У автобіографічному творі А. Крісті концепт УСПІХ об'єктивується досить часто і осмислюється у термінах інших концептів, утворюючи таким чином концептуальні метафори.

У результаті аналізу мовного матеріалу встановлено, що у концептуальному просторі автобіографічного твору А. Крісті найбільш часто актуалізованою концептуальною метафорою є УСПІХ Є РОДИНА, наприклад:

One of the luckiest things that can happen to you in life is to have a happy childhood. I had a very happy childhood. I had a home and a garden that I loved; a wise and patient Nanny; as father and mother two people who loved each other dearly and made a success of their marriage and of parenthood [56].

У проілюстрованому прикладі А. Крісті, згадуючи своє дитинство, зазначає, що одним із найбільших успіхів, який може досягнути будь-яка людина у житті, є щаслива родина. Як приклад такого успіху вона приводить родину своїх батьків. Номінативні одиниці *one of the luckiest things* і *made a success* є у даному контексті вербальними репрезентантами концепту УСПІХ, що осмислюється за допомогою концепту РОДИНА, експлікованого лексемами *father and mother, marriage, parenthood*. Таким чином, вилучаємо концептуальну метафору УСПІХ Є РОДИНА.

У наступному прикладі теж актуалізується ця концептуальна метафора:

I think late Victorian parents were more realistic and had more consideration for their children and for what would make a happy and successful life for them. There was much less keeping up with the Joneses. Nowadays I often feel that it is for one's own prestige that one wants one's children to succeed. The Victorians looked dispassionately at their offspring and made up their minds about their capacities [56].

У поданому фрагменті автобіографії А. Крісті розмірковує про виховання дітей. На думку письменниці, в часи її дитинства саме батьки, родина, їх настанови були запорукою майбутнього успіху дитини. Завдяки використанню лексем *parents, children, offspring* об'єктивується

концепт РОДИНА, у термінах якого осмислюється концепт УСПІХ: УСПІХ Є РОДИНА.

У наступному прикладі успіх осмислюється письменницею дещо інакше:

I am interested in my parents, not only because they were my parents, but because they achieved that very rare production, a happy marriage. Up to date I have only seen four completely successful marriages. Is there a formula for success? [56].

У наведеному текстовому фрагменті А. Крісті розмірковує над власним сімейним життям. Згадуючи щасливі стосунки своїх батьків і їх вдале подружнє життя, вона задається риторичним питанням *is there a formula for success?* У даному контексті концепт УСПІХ, об'єктивований лексемами *successful* і *success*, асоціюється письменницею із заміжжям (*marriage*), що дозволяє реконструювати концептуальну метафору УСПІХ Є ЗАМІЖЖЯ.

Зазначену концептуальну метафору реконструюємо й у іншому фрагменті автобіографії:

'Oh, you still don't understand,' he said impatiently. 'I've fallen in love with her, and I'd like you to give me a divorce as soon as it can be arranged.' I suppose, with those words, that part of my life – my happy, successful confident life – ended. It was not as quick as that, of course – because I couldn't believe it. I thought it was something that would pass [56].

У проілюстрованому прикладі йдеться про розлучення А. Крісті з її чоловіком. Письменниця, згадуючи своє подружнє життя, зазначає що цей успішний період її життя закінчився. Номінативна одиниця *successful confident life* актуалізує на мовному рівні концепт УСПІХ, який у даному контексті також осмислюється у термінах концепту ЗАМІЖЖЯ: УСПІХ Є ЗАМІЖЖЯ.

Асоціації успіху з родиною і заміжжям у творі А. Крісті пояснюється її традиційним «вікторіанським» вихованням, про що

письменниця неодноразово згадує в своїй автобіографії – для жінок того часу головним і найбільш важливим здобутком у житті була не кар’єра, а успішне заміжжя. Для чоловіків, навпаки – спочатку необхідно було побудувати кар’єру, а потім створювати сім’ю. Так, у іншому фрагменті автобіографії А. Крісті розповідає про успіх свого дідуся, який зробив кар’єру, пройшовши шлях від звичайного кур’єра до співвласника фірми. Інтерпретаційно-текстовий аналіз цього контексту дає підстави виокремити концептуальну метафору з цільовим доменом УСПІХ – УСПІХ Є КАР’ЄРА, де концепт КАР’ЄРА експліковано номінативною одиницею *one of the ‘success stories’ of America*:

My grandfather had spent the last years of his life going to and fro between his business in New York and its English branch in Manchester. His had been one of the ‘success stories’ of America. A poor boy from a family in Massachusetts, he had come to New York, been engaged more or less as an office boy, and had risen to be a partner in the firm [56].

Іменник *prize* у наведеному нижче прикладі є вербальним втіленням концепту ВИЗНАННЯ, що допомагає осмислити концепт УСПІХ, експлікований прикметником *successful* – УСПІХ Є ВИЗНАННЯ:

I wrote a series of poems on the Harlequin legend: Harlequin’s song, Columbine’s, Pierrot, Pierrette, etc. I sent one or two poems to The Poetry Review. I was very pleased when I got a guinea prize. After that, I won several prizes and also had poems printed there. I felt very proud of myself when I was successful [56].

Успіх як певна дорога або дистанція, яку потрібно пройти, осмислюється А. Крісті у такому контексті:

‘It’s a gamble, of course,’ said Max. It was an anxious time for him, because he was at the start of his career. He had taken upon himself to make this choice, and would stand or fall by its result [56].

Вербалізатором концепту УСПІХ у даному прикладі є лексична одиниця *career*. Лексема *start* експлікує концепт ДОРОГА / ДИСТАНЦІЯ, у

термінах якого пояснюється досліджуваний концепт: УСПІХ Є ДОРОГА / ДИСТАНЦІЯ.

У проаналізованому фактичному матеріалі зазначена концептуальна метафора зазнає лінгвокогнітивного механізму розширення – утворення оказіональної концептуальної метафори шляхом збільшення обсягу концептуального змісту царини джерела, що репрезентується концептом-релятом у складі конвенційної метафори [29, с. 180], наприклад, у проілюстрованому нижче фрагменті тексту:

And so it was that I started on my long career; not that I suspected at the time that it was going to be a long career [56].

У даному прикладі лексема *long* надає додаткову характеристику феномену успіху, розширюючи царину джерела реконструйованої раніше концептуальної метафори: УСПІХ Є ДОВГА ДОРОГА / ДИСТАНЦІЯ.

Інше тлумачення концепту УСПІХ знаходимо у проілюстрованому нижче фрагменті автобіографічного твору:

And then one day the next stage of life happens. Suddenly it is no longer ‘This is Mathew going down stairs.’ Suddenly it has become I am going down stairs. The achievement of ‘I’ is the first step in the progress of a personal life [56].

У наведеному прикладі лексична одиниця *achievement* є вербальним репрезентантом досліджуваного концепту, в той час, як номінативна одиниця *the first step in the progress* актуалізує на мовному рівні концепт РУХ, що допомагає осмислити концепт УСПІХ: УСПІХ Є РУХ.

У інших фрагментах автобіографії феномен успіху осмислюється дещо по-іншому:

In some French subjects, literature, recitation, and so on, I was in the top class; as regards French grammar and spelling I was practically in the bottom class [56];

I remember now that at an arithmetic exam at Miss Guyer's school I had come out bottom, though I had been top of the class all the week previously <...> There are people who can pass exams, often high up, after being almost bottom in class; there are people who can perform in public much better than they perform in private; and there are people who are just the opposite [56].

"But mind you," I said, "he'd have to be paid pretty highly. No good giving a minging salary to a man and expecting to get one who's any good – you've got to have someone who's the tops" [56].

У проілюстрованих прикладах номінативні одиниці *be top, be in the top, come out bottom, high up* описують успіх відомої письменниці як рух нагору або знаходження на вершині й розширюють, таким чином, концептуальної зміст царини джерела РУХ до РУХ УГОРУ, що дозволяє реконструювати концептуальну метафору УСПІХ Є РУХ УГОРУ.

Зазначена концептуальна метафора реконструйована й у такому контексті:

My mother then suggested, rather hesitantly, that I might ask Eden Philpotts if he could give me help or advice. Eden Philpotts was then at the height of his fame [56].

У наведеному вище фрагменті автобіографії номінативна одиниця *at the height* є вербальним репрезентантом концепту РУХ УГОРУ, який проектується на концепт УСПІХ, вербалізований лексемою *fame*, що допомагає виокремити концептуальну метафору УСПІХ Є РУХ УГОРУ.

У іншому текстовому фрагменті А. Крісті зазначає, що в дитячі й юнацькі роки вона була надзвичайно успішною, оскільки мала таку цінність як вільний час. Таким чином, концепт ЧАС, що прямо номінується іменником *time*, допомагає осмислити концепт УСПІХ – УСПІХ Є ЧАС:

I began to appreciate time. There is nothing more wonderful to have in one's life, than time. I don't believe people get enough of it nowadays. I was

excessively fortunate in my childhood and youth, just because I had so much time [56].

Осмислення феномену успіху як певної страви знаходимо у такому контексті:

It was one of my introductions to the time-honoured rule which holds good through the whole of life: what matters is who you know. From the open nepotism of the East to the slightly more concealed nepotism and ‘old boys’ club’ of the Western democracies, everything in the end hinges on that. It is not, mind you, a recipe for complete success [56].

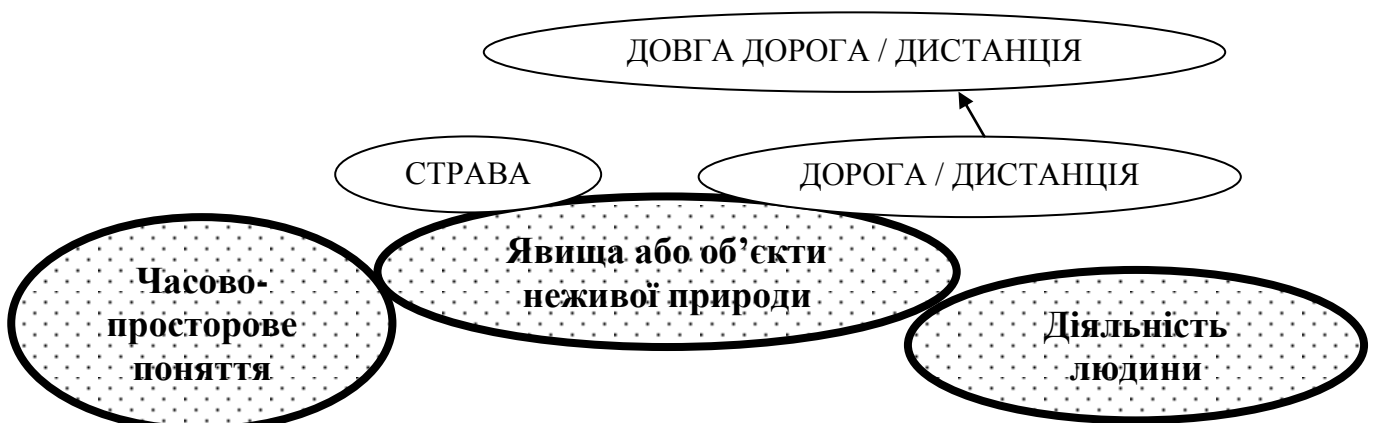
У поданому прикладі іменник *a recipe* ‘рецепт’ об’єктивує концепт СТРАВА, у термінах якого осмислюється концепт УСПІХ: УСПІХ Є СТРАВА.

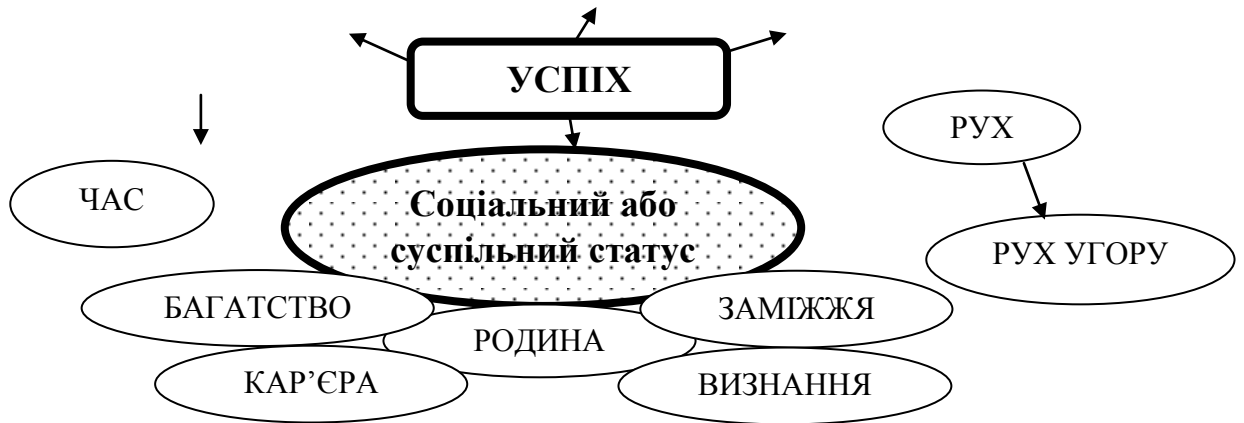
У іншому фрагменті автобіографічного тексту успіх асоціюється авторкою з грошима – багатство є обов’язковим атрибутом успішної людини:

The play, The Mousetrap, was given to my grandson. Mathew, of course, was always the most lucky member of the family, and it would be Mathew’s gift that turned out the big money winner [56].

У проілюстрованому контексті номінативна одиниця *the most lucky member of the family* є вербальним репрезентантом концепту УСПІХ, який осмислюється за допомогою концепту БАГАТСТВО, експлікованого номінацією *the big money winner*: УСПІХ Є БАГАТСТВО.

Отже, у результаті проведеного аналізу автобіографічного твору А. Крісті «An Autobiography» реконструйовано набір концептуальних метафор з цільовим доменом УСПІХ.

Рис. 1. Образно-асоціативний шар концепту УСПІХ в автобіографічному творі А. Крісті «An Autobiography»

В образно-асоціативному шарі зазначеного концепту, в якому реалізовано індивідуально-авторське та національно-культурне розуміння досліджуваного феномену (Рис. 1), успіх уподібнюється:

- *часово-просторовим поняттям*: ЧАС;
- *соціальному або суспільному статусу людини*: РОДИНА, ЗАМІЖЖЯ, КАР'ЄРА, ВИЗНАННЯ, БАГАТСТВО;
- *явищам або об'єктам неживої природи*: СТРАВА, ДОРОГА / ДИСТАНЦІЯ, ДОВГА ДОРОГА / ДИСТАНЦІЯ;
- *діяльності людини*: РУХ, РУХ УГОРУ.

У проаналізованих текстових фрагментах концепт УСПІХ найчастіше уподібнюється соціальному або суспільному статусу людини (РОДИНА).

2.3 Образно-асоціативний шар концепту УСПІХ в автобіографічному творі М. Тетчер «The Path to Power»

В автобіографічному творі М. Тетчер «The Path to Power» набір концептуальних метафор, які формують образно-асоціативний шар концепту УСПІХ, відрізняється від реконструйованих концептуальних

тропів в автобіографії А. Крісті, що свідчить про різне осмислення авторками феномену успіху.

Однією з найбільш часто актуалізованих у досліджуваному творі концептуальних метафор є УСПІХ Є БОРОТЬБА, наприклад:

What kind of leadership Mrs Thatcher will provide remains to be seen... But one thing is clear enough at this stage. Mrs Thatcher is a bonny fighter. She believes in the ethic of hard work and big rewards for success. She has risen from humble origins by effort and ability and courage [57].

У проілюстрованому прикладі М. Тетчер згадує як на початку її кар'єри про неї відгукувався один з її наставників: успіх «залізної леді» пояснюється її працьовитістю і наполегливістю. Сама прем'єр-міністр описується словосполученням *a bonny fighter* 'умілий боєць', яке характеризує її шлях до успіху як бій, боротьбу, в якій вона отримала перемогу. Таким чином, зазначена номінативна одиниця об'єктивує концепт БОРОТЬБА, у термінах якого осмислюється концепт УСПІХ, актуалізований у даному фрагменті лексемою *success*: УСПІХ Є БОРОТЬБА.

Зазначену концептуальну метафору реконструюємо й у інших фрагментах автобіографічного тексту, наприклад:

I fought hard to have an unqualified commitment to raising the school leaving age to sixteen inserted into the manifesto, and succeeded against some doubts from the Treasury team [57].

У наведеному прикладі авторка згадує свої шкільні роки, коли їй доводилося досягати поставленої мети шляхом тяжкої боротьби. Вираз *I fought hard* є вербальним репрезентантом концепту БОРОТЬБА, що допомагає осмислити концепт УСПІХ, експлікований у даному випадку дієсловом *succeed*: УСПІХ Є БОРОТЬБА.

У наведеному нижче фрагменті автобіографії М. Тетчер згадує одного із своїх політичних опонентів, зазначаючи, що їй пощастило змагатися з ним:

I was lucky to have an opponent like Norman Dodds, a genuine and extremely chivalrous socialist of the old school [57].

У даному контексті прикметник *lucky* є вербальним репрезентантом концепту УСПІХ, а іменник *an opponent* – концепту БОРОТЬБА, що дає підстави для реконструкції відповідної концептуальної метафори: УСПІХ Є БОРОТЬБА.

Інша концептуальна метафора УСПІХ Є РОБОТА актуалізується у наведеному нижче фрагменті автобіографії за рахунок уживання словосполучення *worked hard to do so*:

Similarly, as Prime Minister, the most I could aspire too was to hand on to my successor a better country than the one I had inherited in 1979's Winter of Discontent. I worked hard to do so and, along with some disappointments, I can claim many successes [57].

М. Тетчер неодноразово описує свій успіх на політичній арені як тяжку і кропітку роботу, з якою їй вдалося впоратися. Так, у наведеному нижче прикладі шляхом уживання прикметника *worthwhile*, який у даному контексті актуалізує концепт УСПІХ, та словосполучення *hard work*, що експлікує концепт РОБОТА, також об'єктивовано концептуальну метафору УСПІХ Є РОБОТА:

I felt that our hard work had been worthwhile when I heard the result at the count in the local grammar school. I had cut the Labour majority by 6,000 [57].

Досить часто успіх в автобіографії М. Тетчер ототожнюється з різними предметами, які мають певні фізичні параметри, наприклад:

On balance, however, the successes of reform far outweigh the failures: to such an extent that Poland's economy in 1993 and 1994 grew by some 4 per cent and looks likely to repeat the performance in 1995 [57].

У наведеному фрагменті тексту описується успіх однієї із реформ, прийнятої прем'єр-міністром. Лексема *successes* є прямою номінацією концепту УСПІХ. Лексема *outweigh*, вжита для опису успіху,

характеризує його як певний предмет, фізичні параметри якого, зокрема його вага, є більшими, ніж у невдачі (*failures*). Таким чином, зазначена лексема слугує вербальною репрезентантою концепту ПРЕДМЕТ і уможлиблює виокремлення концептуальної метафори УСПІХ Є ПРЕДМЕТ.

У іншому фрагменті досліджуваного автобіографічного тексту лексична одиниця *measure* описує економічний успіх як певний предмет, який можна виміряти, активуючи на мовному рівні концепт ПРЕДМЕТ, у термінах якого осмислюється концепт УСПІХ:

One measure of an economy's success – and of course the most politically sensitive one as well – is its capacity to create new businesses and new jobs [57].

У наведеному нижче прикладі дієслово *built* об'єктивує концепт БУДІВЛЯ, що допомагає осмислити концепт УСПІХ, вербалізований лексемою *career* – УСПІХ Є БУДІВЛЯ:

This time I was inclined to accept. It was not just that I had always been a natural debater; I believed that Jim Callaghan was greatly overrated and I wanted the chance to expose that fact. He had built his career on giving the trade unions whatever they wanted [57].

Успіх як міцна фортеця описується у такому контексті:

The Association was in search of a candidate. I learned afterwards that the conversation went something like this: 'I understand that you're still looking for a candidate at Dartford?' 'That's right. Any suggestions?' <...>

'Well, there's a young woman, Margaret Roberts, that you might look at. She's very good.'

'Oh, but Dartford is a real industrial stronghold. I don't think a woman would do at all.' [57].

У наведеному прикладі вербальним репрезентантом концепту УСПІХ є контекстуальний синонім лексеми *success* – *Dartford*, а номінативна одиниця *a real industrial stronghold* експлікує концепт

БУДІВЛЯ, що дає підстави для реконструкції концептуальної метафори УСПІХ Є БУДІВЛЯ.

Неодноразово в автобіографії зустрічаємо текстові фрагменти, в яких М. Тетчер асоціює свій успіх в різні періоди життя з публічним визнанням, наприклад:

I found myself short-listed, and was asked to go to Dartford itself for a further interview. Finally, I was invited to the Bull Hotel in Dartford on Monday 31 January 1949 to address the Association's Executive Committee of about fifty people [57].

Семантичний аналіз номінативних одиниць *I found myself short-listed, and was asked* і *I was invited* уможлиблює вилучення концепту ВИЗНАННЯ. Лексема *interview* у даному контексті є вербальним репрезентантом концепту УСПІХ, оскільки в описаний у даному фрагменті період життя М. Тетчер саме так осмислює свою можливість пройти співбесіду. Таким чином, вилучаємо концептуальну метафору УСПІХ Є ВИЗНАННЯ.

Аналогічним чином концепт УСПІХ осмислюється й в інших частинах тексту автобіографії, наприклад:

I was also fortunate in the national and indeed international publicity which my candidature received. At twenty-four, I was the youngest woman candidate fighting the 1950 campaign, and as such was an obvious subject for comment. I was asked to write on the role of women in politics. My photograph made its way into Life magazine, the Illustrated London News where it rubbed shoulders with those of the great men of politics, and even the West German press where I was described as a 'junge Dame mit Charme' (perhaps for the last time) [57].

Інтерпретаційно-текстовий аналіз підкреслених у поданому текстовому фрагменті номінативних одиниць дозволяє реконструювати концептуальну метафору УСПІХ Є ВИЗНАННЯ, зокрема, концепт УСПІХ на мовному рівні актуалізується номінативними одиницями *I was also*

fortunate і *I was the youngest woman candidate fighting the 1950 campaign*, оскільки саме їх авторка використовує для опису своїх досягнень. Решта підкреслених номінацій описують як саме успіхи М. Тетчер були визнані суспільством, вербалізуючи, таким чином, концепт ВИЗНАННЯ.

У наведеному нижче прикладі М. Тетчер описує свій виступ на імпровізованій сцені в торговому центрі, який мав неабиякий успіх. Авторка акцентує увагу читачів на тому, що в той час мало кому, тим паче жінкам, в такому молодому віці вдавалося досягти таких звершень. У даному контексті концепт ВИЗНАННЯ, актуалізований на мовному рівні риторичним питанням, також допомагає осмислити концепт УСПІХ, вербальним репрезентантом якого слугує номінативна одиниця *but I did*:

How many other twenty-four-year-old girls could be found standing on a soapbox in Erith Shopping Centre? In those days it was not often done for women candidates to canvass in factories. But I did – inside and outside [57].

Зазначену концептуальну метафору реконструйовано й у такому фрагменті досліджуваного автобіографічного твору:

My own public meetings were also well attended. It was not unusual for the doors of our hall to be closed twenty minutes before the meeting was due to start because so many people were crowding in [57].

У проілюстрованому прикладі М. Тетчер, описуючи свої зустрічі з потенційними виборцями, акцентує увагу на їх успішності, про що свідчить вживання номінативної одиниці *also well attended*. Визнання її діяльності серед людей підтверджується тим фактом, що зали для зустрічей завжди були переповнені: номінативна одиниця *so many people were crowding in* у даному контексті імплікує концепт ВИЗНАННЯ, у термінах якого осмислюється концепт УСПІХ.

У наведеному нижче фрагменті тексту автобіографії концепт УСПІХ імпліковано номінативною одиницею *I was selected*. Дієслово *enjoy* у даному контексті описує почуття М. Тетчер, пов'язані з її обранням на посаду і виступає прямою номінацією концепту

НАСОЛОДА, який допомагає осмислити досліджуваний концепт – УСПІХ Є НАСОЛОДА:

The most reliable sign that a political occasion has gone well is that you have enjoyed it. I enjoyed that evening at Dartford, and the outcome justified my confidence. I was selected [57].

Схожим чином авторка описує успіх й в інших частинах своєї автобіографії, наприклад:

But insufficient attention was given to the political and military problems involved. It soon became clear that the humanitarian effort could not enjoy long-term success without a return to civil order [57].

У наведеному нижче текстовому фрагменті втілено одразу декілька концептуальних метафор:

I felt the blow personally, for Iain had always been a generous and kind man for whom to work. I knew that he had given me my chance to shine and so make my way into the Shadow and then the real Cabinet [57].

У наведеному контексті авторка, розповідаючи про своє прагнення успіху, говорить про нього як шанс «засвітитися, засяяти» (*my chance to shine*), осмислюючи, таким чином, цей феномен як світло: УСПІХ Є СВІТЛО.

Номінативна одиниця *make my way* слугує у даному випадку вербальним актуалізатором концепту ДОРОГА, у термінах якого пояснюється концепт УСПІХ: УСПІХ Є ДОРОГА.

Зазначену концептуальну метафору реконструюємо й у наведених нижче рядках автобіографії, де концепт ДОРОГА вербалізовано лексемою *path*:

The natural path to promotion and success at this time lay in the centre of politics and on the left of the Conservative Party [57].

Успіх як важкий предмет, тягар описується у такому фрагменті автобіографічного тексту:

On balance, however, the successes of reform far outweigh the failures: to such an extent that Poland's economy in 1993 and 1994 grew by some 4 per cent and looks likely to repeat the performance in 1995 [57].

У проілюстрованому прикладі лексична одиниця *successes* об'єктивує концепт УСПІХ, а лексеми *balance* та *outweigh* є вербальними репрезентантами концепту ТЯГАР, що пояснює досліджуваний концепт: УСПІХ Є ТЯГАР.

Інше осмислення концепту УСПІХ знаходимо у іншому контексті:

We are told on good authority that all human achievement is built on sand. Both our triumphs and our tragedies are transient. We cannot foresee, let alone determine, the future [57].

Досліджуваний концепт експліковано у даному випадку лексемами *achievement* та *triumphs*. Біблійна ідіома *built on sand*, що має значення 'тимчасовий, нестійкий', та лексема *transient* з ідентичним значенням об'єктивують концепт МИТТЄВІСТЬ, у термінах якого пояснюється концепт УСПІХ: УСПІХ Є МИТТЄВІСТЬ.

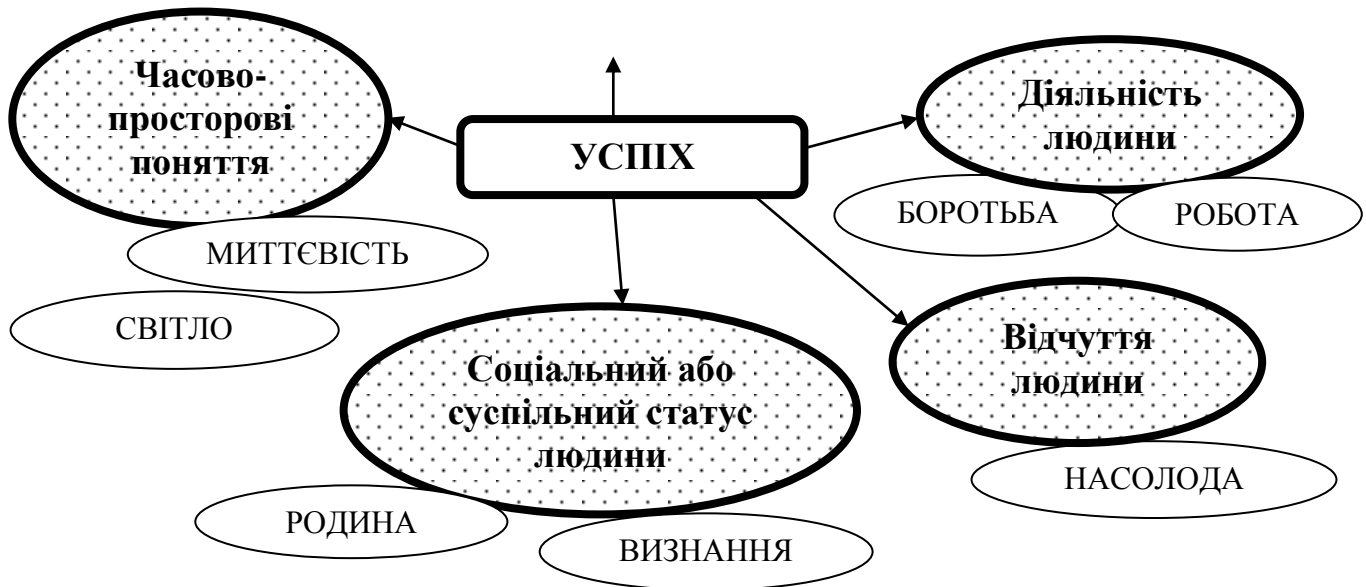
Найбільший успіх кожної людини як краще майбутнє власних дітей описується авторкою у такому фрагменті її автобіографії:

The most that we can achieve in our private lives is to hand on better prospects to our children; it is up to them to build on those prospects [57].

Дієслово *achieve* є вербальним репрезентантом досліджуваного концепту, а номінативна одиниця *better prospects to our children* імплікує концепт РОДИНА, що дає підстави для реконструкції концептуальної метафори УСПІХ Є РОДИНА.

Таким чином, у результаті проведеного аналізу автобіографічного твору М. Тетчер «The Path to Power» реконструйовано набір концептуальних метафор з цільовим доменом УСПІХ.

Рис. 2. Образно-асоціативний шар концепту УСПІХ в автобіографічному творі М. Темчер «The Path to Power»

В образно-асоціативному шарі зазначеного концепту, в якому реалізовано індивідуально-авторське та національно-культурне розуміння досліджуваного феномену (Рис. 2), успіх уподібнюється:

- *часово-просторовим поняттям*: СВІТЛО, МИТТЄВІСТЬ;
- *соціальному або суспільному статусу людини*: РОДИНА, ВИЗНАННЯ;
- *явищам або об'єктам неживої природи*: ДОРОГА, ПРЕДМЕТ, ТЯГАР, БУДІВЛЯ;
- *діяльності людини*: БОРОТЬБА, РОБОТА;
- *відчуттям людини*: НАСОЛОДА.

У проаналізованих текстових фрагментах концепт УСПІХ найчастіше уподібнюється діяльності людини (БОРОТЬБА) та її соціальному або суспільному статусу (ВИЗНАННЯ).

ВИСНОВКИ

У результаті аналізу наукової літератури з теми дослідження встановлено, що у сучасному мовознавстві не існує однозначного визначення поняття «концепт». У контексті роботи концепт розуміємо як багатомірне ментальне утворення, одиницю ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини, як квант знання, що відображає зміст усієї людської діяльності, є результатом зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини та вербалізується у слові, словосполученні, фразеологізмі й інших знакових формах.

У сучасних лінгвістичних студіях існує також значна кількість класифікацій концептів на основі різних критеріїв. Слідом за А.М. Приходько, концепт УСПІХ відноситься до концептів телеономного порядку, підкласу власне-телеономних концептів, які втілюють найвищі духовні цінності та моральні ідеали. У контексті дослідження концепт УСПІХ розглядаємо як лексичний, вербалізований художній концепт, оскільки він об'єктивується в англійськомовних літературних автобіографічних творах. Структурна модель досліджуваного концепту є тришаровою й включає предметно-почуттєвий, образно-асоціативний і смисловий шари.

У проаналізованих автобіографічних творах концепт УСПІХ експлікується різними номінативними одиницями, сукупність яких є його номінативним полем. У результаті семантико-когнітивного аналізу вербальних репрезентантів досліджуваного концепту здійснено ядрено-периферійну стратифікацію його номінативного поля – виділено ядрену і периферійну зони, остання з яких, своєю чергою, розподілена на ближню і дальню периферію.

До ядра номінативного поля концепту УСПІХ в автобіографічних творах А.Крісті та М. Тетчер входять ключове слово-репрезентант концепту (*success*), його деривати, гіпоніми та контекстуальні синоніми. Зона ближньої периферії досліджуваного концепту включає усталені вирази, лексеми, які є різнокореневими з вербалізаторами ядреневої зони, однак поєднанні з ними ключовою архісемою «успіх», «формульні вирази» з компонентом *success*, атрибутивні номінації, які експлікують окремі когнітивні ознаки досліджуваного феномену. До зони дальньої периферії номінативного поля концепту УСПІХ у досліджуваних текстах входять образні номінації (метафори), пов'язані з його понятійним змістом.

У проаналізованому фактичному матеріалі концепт УСПІХ осмислюється за допомогою інших концептів, утворюючи концептуальні метафори – спосіб осмислення однієї галузі знань крізь призму іншої, що є результатом когнітивних процесів переробки та трансформації, переданої семантикою мовних одиниць.

Шляхом інтерпретаційно-текстового аналізу автобіографічних текстів А. Крісті та М. Тетчер реконструйовано концептуальні метафори, які утворюють образно-асоціативний шар концепту УСПІХ та уможливають його різне розуміння, зокрема, як часово-просторового поняття, діяльності, відчуття людини, її соціального або суспільного статусу, явища або об'єкта неживої природи.

Установлено, що концептуальні схеми УСПІХ Є РОДИНА, УСПІХ Є ВИЗНАННЯ, УСПІХ Є ДОРОГА є спільним для автобіографічних творів А.Крісті та М. Тетчер. Проведений інтерпретаційно-текстового аналіз також уможливив виявлення концептуальних пріоритетів кожної авторки: у досліджуваних творах доміантними є різні концептуальні метафори, що, на нашу думку, пояснюється впливом таких екстралінгвальних факторів, як час, коли жили авторки твору, їх вік, виховання, професія тощо.

Так, в автобіографічному творі А. Крісті «An Autobiography» концепт УСПІХ найчастіше потрактовується у термінах концептів РОДИНА, ЗАМІЖЖЯ. Такий авторський погляд на феномен успіху пояснюється традиціями вікторіанської епохи, під впливом яких виховувалась А. Крісті – головним здобутком для жінок того часу вважалось саме успішне заміжжя, родина, виховання дітей.

В автобіографії М. Тетчер «The Path to Power» пріоритетними є концептуальні метафори, в яких концепт УСПІХ осмислюється у термінах концептів БОРОТЬБА та ВИЗНАННЯ. Таке осмислення авторкою феномену успіху пояснюється родом її діяльності – успішна політична кар'єра й народне визнання передбачає постійну боротьбу не лише з опонентами, але й з самим собою, власними страхами, недоліками, слабкими сторонами.

Отже, концепт УСПІХ формує когнітивний каркас англійськомовних автобіографічних текстів А. Крісті та М. Тетчер та, незважаючи на єдине етнокультурне середовище, викликає різні асоціації у авторок, що обумовлено рядом екстралінгвальних чинників, основними з яких є час написання твору, традиції виховання, професія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке: учеб. пособие. Москва: Флинта: Наука, 2016. 416 с.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. *Теория метафоры*: сборник статей. Москва: прогресс, 1990. С. 5–32.
3. Аскольдов С.А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / под ред. В.П. Нерознака. Москва: Академия, 1997. С. 267–279.
4. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 1996. 104 с.
5. Белехова Л.І. Види мапування як лінгвокогнітивної операції формування новообразів. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2011. Випуск 3. С. 21–24.
6. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии. Тамбов: ТГУ, 2002. 123 с.
7. Болдырев Н.Н. Концепт и значение слова. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* / под ред. И. А. Стернина. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2001. С. 25–36.
8. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. Москва: Языки русской культуры, 1999. 780 с.
9. Воркачев С.Г. Концепт как «зонтиковый термин». *Язык, сознание, коммуникация*. 2003. Вып. 24. С. 5–12.
10. Воркачев С.Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа: монография. Краснодар: Издательство Кубанского ГТУ, 2002. 142 с.

11. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становления антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 2001. № 1. С. 64–72.
12. Губайдуллина И.И., Чурилина Л.Н. Типология метафоры: к вопросу об основаниях. *Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. XLII междунар. студ. науч.-практ. конф.* Новосибирск, 2016. Вып. № 5. С. 530–535.
13. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1984. 350 с.
14. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети. *Мова. Науково-теоретичний часопис із мовознавства*. 2004. №9: Проблеми прикладної лінгвістики. С. 81–92.
15. Карасик В.И. Ценностная картина мира: межкультурный аспект. *Языковое сознание: содержание и функционирование: материалы XIII Международного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации*. Москва, 2000. С. 106–107.
16. Карасик В.И. Языковой круг. Личность, концепты, дискурс. Москва: Гнозис, 2004. 392 с.
17. Кубрякова Е.С. Концепт. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. Москва: Издательство МГУ, 1996. С. 90–93.
18. Кубрякова Е.С. Части речи в ономаσιологическом освещении. Москва: Наука, 2007. 115 с.
19. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука. *Вопросы языкознания*. 1994. №4. С. 34–47.
20. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём. Москва: УРСС, 2004. 253 с.
21. Лихачев Д.С. Логический анализ языка. Культурные концепты. Москва: Наука, 1991. С. 280–287.

22. Лорд А.Б. Сказитель: пер. с англ. и коммент. Ю.А. Клейнера и Г.А. Левинтона. Москва: «Восточная литература», 1994. 369 с.
23. Макаровска О. Концепты русской народной и национальной песни. Познань: Высшая школа иностранных языков, 2005. 112 с.
24. Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва: Академия, 2001. 208 с.
25. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие. Минск: ТетраСистемс, 2004. 256 с.
26. Нерознак В.П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма. *Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков: сборник научн. трудов.* Омск: Издательство ОмГУ, 1998. С. 80–85.
27. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург: НЦПД, 1996. 758 с.
28. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Дніпропетровський університет економіки та права. Дніпропетровськ, 2008. 556 с.
29. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра: монографія. Дніпропетровськ: Видавництво ДУЕП, 2007. 364 с.
30. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ: Восток-Запад, 2010. 314 с.
31. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
32. Рудакова А.В. Когнитология и когнитивная лингвистика. Воронеж: Истоки, 2004. 80 с.
33. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология: монография. Киев: Фитосоциоцентр, 2000. 248 с.

34. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке: монографічне видання. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
35. Скопич Н.П. Теория концептуальной метафоры. URL: <http://old.utmn.ru/docs/9564.pdf>.
36. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: дис. ... док. филолог.наук: 10.02.19 / Волгоградский государственный педагогический университет. Волгоград, 2004. 327 с.
37. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* / под ред. И.А. Стернина. Воронеж: Воронежский государственный университет. 2001. С. 58–65.
38. Стефаник Х. Термін концепт: діалог лінгвістики та літературознавства. URL: [«http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4214/1/Stefanyk%20.pdf»](http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4214/1/Stefanyk%20.pdf).
39. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. 246 с.
40. Топорова Т.В. Язык и стиль древнегерманских заговоров: монография. Москва: Эдиториал УРСС, 1996. 214 с.
41. Чернейко Л.О. Лингвофилософский анализ абстрактного имени. Москва: Издательство Московского университета, 1997. 320 с.
42. Щербицька В.В. Лінгвокогнітивна об'єктивація гендеру автора в англomовному літературному автобіографічному творі ХХІ століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2016. 378 с.
43. Fauconnier G. *Mappings in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 205 p.
44. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Integration Networks. *Cognitive Science*. 1998. Vol. 22(2). P. 133–187.

45. Gibbs Jr., Raymond W. Why many concepts are metaphorical. *Cognition*. 1996. №61. P. 309–319.
46. Grady J. Theories are buildings revisited. *Cognitive Linguistics*. 1997. Vol. 8(4). P.267–290.
47. Kuhn T.S. The Structure of Scientific Revolutions. Chicago University Press, 1996. 226 p.
48. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and Thought* / ed. Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. P. 202–251.
49. Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New-York: New York Basic Books, 1999. 624 p.
50. Mac Cormac E. R. *A Cognitive Theory of Metaphor*. MIT Press, 1989. 264 p.
51. Ritchie L.D. Common Ground in Metaphor Theory: Continuing the Conversation. *Metaphor and Symbol*. 2004. Vol. 19(3). P. 233–244.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

52. *Collins Dictionary and Thesaurus* / Ed. by H. Collins. England: Market House Books Ltd, Aylesbury, 2004. 1397 p.
53. *Concise Oxford Dictionary of Current English: Ninth Edition*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 1672 p.
54. *Oxford Paperback Dictionary Thesaurus* / Ed. by C. Soanes, A. Spooner. N.Y.: Oxford University Press, 2001. 1111 p.
55. *Webster's New World College Dictionary / 4th ed*. Cleveland: Webster's New World, 2001. 1716 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

56. Christie A. An Autobiography. URL:
https://royallib.com/book/Christie_Agatha/agahta_christie_an_autobiography.html
57. Thatcher M. The Path to Power. URL:
https://royallib.com/read/Thatcher_Margaret/the_path_to_power.html#0